

Faiq Ələkbərli
AMEA Fəlsəfə
Institutunun
aparıcı elmi işçisi,
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

II Yazı

Qeyd edək ki, Seyid Əli Məhəmməd Şirazinın "Bəyan" kitabında "Quran"ı və şəriəti artıq köhnəlmiş hesab edərək yeni peyğəmbərin gəlişinin zərurətindən bəhs etməsi çox ciddi məsələ idi. 1 Əgər o, yalnız İslam dinində islahatlar aparmaqla kifayətlənməli olsaydı, bunu haradasa başa düşmək olardı. Ancaq Ə.M.Şirazinın peyğəmbərlik iddiasına düşərək Quranın nəsx olduğunu, bununla da İslam şəriətinin ləğv edilərək yerinə özünün "Bəyan" kitabındakı qanunlarının icra edilməsinin vacibliyini irəli sürməsi artıq başqa mətləblərdən xəbər verirdi.

Bütün bunlarla yanaşı sonralar Babiliyin mötədil davamı kimi meydana çıxan Bəhaliyin inqilabçılıqdan uzaqlaşaraq daha çox təkamül yolu tutması, əsasən indiki İsrail ərazisində təşkilatlanması da düşündürücüdür. Hər halda Bəhaullah ləqəbli Mirzə Hüseyn Əli Nurinin (ö.1892) babiliyin liderlərindən biri kimi bu dini islahatçı məktəbdə ciddi dəyişiklər aparması, daha sonra da Bəhailiyyətin əsasını qoyması təsadüfi ola bilməzdi. Bəhaullahı görə, Allah bəşəriyyət birdir, bütün dinlərin əsası birdir. Ola bilsin ki, Qacarları bu cür radikal islahatlarla devirməyin mümkünsüzlüyünü görən içdəki və xaricdəki qüvvələr Bəhailiyyətin mötədil fəaliyyət göstərməsinə üstünlük vermişlər. Bütün hallarda Babiliklə nisbətə Bəhailiyyətin xarici qüvvələrin təsir dairəsində olması daha çox qəbul edilməkdədir.

Xüsusilə, Bəhailiyyətin Əli Nuridən sonrakı lideri Əbdülbəha Abbas Əfəndinin (1844-1921) 1920-ci ildə Böyük Britaniya tərəfindən 1-ci Dünya müharibəsində dünyada sülhün bərqərar edilməsi üçün göstərdiyi səylərinə görə "cəngavərlik" rütbəsiylə təltif olunması birmənalı qarşılanmır. 3 Üstəlik, onun davamçısı olan Şövqi Əfəndi (1897-1957) ilk təhsilini Hayfada "Qardaşlar" adlı xristian məktəbində almış, daha sonra Beyrutda katoliklər məktəbində və ABŞ-da kollecdə təhsilini davam etdirmişdir. Hazırda dünya bəhailərini təmsil edən "Allahın Uca Ədlət Evi" də İsrailin Hayfa şəhərində yerləşməkdədir. Bütün bunlar o deməkdir ki, Babiliyin davamı olan Bəhailiyyətin xarici qüvvələ-

rin bu dərəcədə təsir altında olması, onun ilkin qaynağı olan dini-islahatçı məktəbi haqqında da ziddiyyətli fikirlərə aparıb çıxarır.

Ancaq bizə elə gəlir ki, özünü bab elan edən Seyid Əli Məhəmməd Şirazinın əsil niyyətinin nədən ibarət olmasından asılı olmayaraq, Azərbaycanlı olan Tahirə Qürrətül-Eyn birmənalı şəkildə Qacarlar hakimiyyətinə deyil, daha çox radikal hala gəlmiş imamilik-şiiyə və ona aid mistisizm, fanatizm qarşı

O, bütün üləmə dəstəsini məyus etdi, hökumət onu və onu müşaiyət edənləri Bağdad müftisi Əllamə İbn Alisuinin evinə göndərdi ki, Tahirə burada üç ay Türk hökumətinin əmrini gözlədi. Bu dustaqlıq dönməndə, İbn Alusi onunla müxtəlif mövzularda danışdı və onun ağıllı cavablarından heyratə gəldi. Bir dəfə o, Tahirəyə dedi ki, yuxuda görüb ki, şiiələr İmam Hüseynin cismini qəbirdən çıxarırlar, o isə özünü cənazənin üstünə ataraq buna mane olub. Tahirə dedi

Qürrətül-Eynin qohumu bütün vasitələrdən istifadə edərək onu bu "küfr"dən ayırmağa çalışmış, lakin heç bir xeyri olmamışdı. Babı və onun "küfr" təlimini İslamın bu qəzəblənmiş başçısı açıq tənqid etdiyindən bunu öz həyatı ilə ödəmiş oldu. Belə ki, müctəhid adətli üzrə dan yeri sökülərkən məscidə gedərkən üç bəbətə rəfdarı hücum edərək müctəhid öldürmüşdürlər. İslamda qadağan olunan bu dəhşətli hadisə bütün şəhərdə həyəcan yaratmış, cinayətkarlar tutulmuş

dəstə konfransında da iştirak etmişdir. O, bu konfransda qadın-kəşi bərabərliyini, babilərin mal varlıqlarını bölüşməyi, namazla oruc tutmaqda sərbəstliyi (hətta, tamamilə imtina etməyi), müctəhidi ya da imamı təqliddən vaz keçməyi, xüsusi mülkiyyətin ləğvini 8 və digər məsələləri irəli sürmüşdü.

Özəlliklə, o, qadınların azadlığı məsələsi üzərində dayanır, qadınla kişinin hüquqlu, mənəvi cəhətdən bərabər olduğunu iddia edirdi. Tahirə

Azərbaycan Türk ictimai-fəlsəfi fikir tarixinə töhfə vermiş qadınlar: Tahirə (Zərincac) Qürrətül-Eyn

mübarizə aparmışdır. Məhz bundan çıxış edərək Qürrətül-Eyn Kərbəladə açıq şəkildə babiliyi təbliğ etməyə başlamış, hətta Seyid Məhəmmədin "Əhsənül-Qisas" kitabını ərəbcədən fars dilinə çevirmiş, özü də bir sıra qəsiddə və şeirlər yazmışdır. Bəhaliyin fəal təmsilçilərindən biri olan N.Zərəndi də yazır ki, həzrət Babın inayət göstərərək, onunla görüşmədən ilk möminlər sırasına daxil etməsi həzrəti Tahirənin məhəbbət, sədaqət və şücaətini artırmış və o, hədsiz fədakarlıqla ilahi təlimi yaymağa başlamışdı: "O, erinin və qohumlarının xoşagəlməz işlərini tənqid edirdi. Həzrət Tahirənin fəaliyyəti insanların əxlaq və davranışında güclü dəyişiklik əmələ gətirdi, düşüncələrdə bir inqilab baş verdi. O, daim şövq və məhəbbətini artırır, feyz mənbəyindən tükənməz nemətlər əxz edirdi. Həzrət Tahirə başdan-ayağa şücaət və qeyrət mücəssəməsi idi, hər an fəaliyyətini gücləndirirdi. O, Allah əmrinin əzəmətinə yaxşı anlaşırdı və inanırdı ki, bu çağırış bütün dünyaya yayılacaq, bü-

ki, bu yuxunun mənası odur ki, müfti tezliklə onu şiiə üləmalarının ona yaratdığı müşküllərdən azad edəcəkdir. Əllamə vaxtının çoxunu onunla müxtəlif dini, məhz "ölümdən sonrakı həyat", "günah və savabın ölçülməsi" və sair bunun kimi məsələləri müzakirə etməklə keçirirdi".

Beləliklə, Bağdadda uzun müddət qala bilməyən Tahirə yenidən öz vətəni Azərbaycana-Qəzvinə dönməli olmuşdur. Qəzvinə babiliyi təbliğ etdiyi bir zamanda qatı şiiə imamiliyinin tərəfdarı, əmisi Molla Tağının öldürülməsi Tahirənin işini çox çətinləşdirdi. N.Zərəndi yazır: "Molla Tağının qətlə yetirilməsi Molla Məhəmməd və Molla Tağının digər qohumlarını son dərəcə qəzəbləndirdi. Molla Məhəmməd qərara gəldi ki, bu işdə həzrət Tahirəni ittiham etsin. Və bu yolla ondan öz qisasını alsın. Bir çox səylər göstərdikdən sonra o, həzrət Tahirənin öz atası Molla Salehin evində dustaq edilməsinə nail oldu. Bir neçə qadını Tahirəyə gözetçi təyin etdilər və nələrə tapşırıdılar ki, dəstəməz al-

Qürrətül-Eyn haqqında çox yüksək fikirdə olan Mirzə Kazım bəy hesab edirdi ki, onun İslam dini və şəriətlə bağlı yeni fikirləri Qacarlar cəmiyyətində birmənalı qarşılanmamışdır. Kazım bəy yazır: "Qəzvinə günbəgün Qürrətül-Eynin Babi müridlərinin sayı artmış, nəhayət bu şəhərin məşhur müctəhidlərindən biri, Qürrətül-Eynin qohumu bütün vasitələrdən istifadə edərək onu bu "küfr"dən ayırmağa çalışmış, lakin heç bir xeyri olmamışdı. Babı və onun "küfr" təlimini İslamın bu qəzəblənmiş başçısı açıq tənqid etdiyindən bunu öz həyatı ilə ödəmiş oldu..."

tün insanlar onun kölgəsinə pənah gətirəcəklər".

Bundan duyuq düşən Kərbəla üləmaları Tahirədən şəhər hakiminə şikayət etmişdir ki, bununla da o, gözaltına alınmış, daha sonra Bağdada getməyə icazə ala bilməmişdir. Ancaq Osmanlı dövlətinin tərkibində olan Bağdadda da onun babiliyi təbliğ etməsi birmənalı qarşılanmamışdır. "Bir gün o, şiiə üləmalarına sifariş göndərdi ki, o mübahisə etmək istəyir, burada iki tərəf müəyyən məsələ üzərində debat edir, bir tərəfin tutarlı dəlili olmayanda o məğlub sayılır.

maqdan başqa heç bir halda həzrət Tahirənin otaqdan çıxmasına imkan verməsinlər. Deyirdilər ki, Molla Tağının əsil qatili həzrət Tahirədir, çünki bu iş onun əməli ilə törədilib".

Qürrətül-Eyn haqqında çox yüksək fikirdə olan Mirzə Kazım bəy hesab edirdi ki, onun İslam dini və şəriətlə bağlı yeni fikirləri Qacarlar cəmiyyətində birmənalı qarşılanmamışdır. Kazım bəy yazır: "Qəzvinə günbəgün Qürrətül-Eynin Babi müridlərinin sayı artmış, nəhayət bu şəhərin məşhur müctəhidlərindən biri,

və ölümə məhkum edilmişdilər. Öldürüləni isə müqəddəs kimi qəbul etmişdilər... Qürrətül-Eyn artıq Qəzvinə qala bilməzdi. O, öz səmimi tərəfdarları ilə birlikdə yola çıxaraq Xorasana gəlmiş, buradakı Babilərlə birləşmişdilər".

Doğrudan da, babilərin, xüsusilə də Bəhaullahın yardımını ilə Tahirə Qəzvinədəki ed dustaqlığından azad olunaraq Tehrana yerləşdirilmiş, daha sonra Xorasana getməsi məqsəduyğun hesab olunmuşdur. Tahirə Xorasana gedərkən babilərin 1848-ci ildə Şahruda gerçəkləşdirdiyi Bə-

təklif edirdi ki, qadınlar hicab örtməsinlər, özü də çadradan imtina etmişdi. K.Əliyeva yazır: "Qürrətül-Eyn bu konfransda 80 kişiyə bərabər iştirak edən və eyni zamanda onlara qarşı çıxan və qələbə qazanan ilk qadın alim kimi tarixə düşür. O, fikirlərini bitirdikdən sonra çadrasını yerə atır. Bu hadisənin yaratdığı təsir çox dərin olur. Bəziləri əlləri ilə üzlerini örtür, digərləri özlərindən keçərək yerə sərillir, bir başqaları da başlarını öz əbaları ilə elə örtürlər ki, Üyahəzrətləri Zərincacın üzünü görmək günah olduğu halda, Qürrətül-Eyn kimi təmizlik simvolu olan bir varlığa baxmaq bəşəri cinayət idi. Onun bu hərəkətinə heyətlənmiş bir konfrans nümayəndəsi isə, hətta qəzəbindən öz boğazını kəsir, bir neçəsi isə nifrətlə ona hücum edir. Lakin Zərincac özünün möhkəm iradəsi, soyuqqanlılığı və bəlağətli nitqi ilə qəzəblənmiş kişiləri sakitləşdirir, onları geri çəkilməyə və ona qulaq asmağa məcbur edir.